

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ*Адресьва Марія Олександрівна,**Комунальний заклад**«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»**Харківської обласної ради*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальність проблеми толерантності пов'язана з тим, що на першому плані висувуються цінності й принципи, взаємоповаги і порозуміння, етики і стратегій не насильства, ідеї толерантності до інших та їх позиції, цінності, культури, ідея діалогу й порозуміння, пошук взаємоприйнятних компромісів. До виховної проблеми можна віднести недостатньо-сформовану толерантність суспільства. Важливо виховувати терпимість стосовно іншого, що інколи досить складно. Толерантність являє собою нову основу педагогічного спілкування вчителя і учня, сутність якого зводиться до таких принципів навчання, які створюють оптимальні умови на формування в учнів культури гідності, самовираження особистості, виключають чинник страху неправильної відповіді. На сучасному етапі толерантність необхідно розглядати як умову гармонійних стосунків у суспільстві. Одним із шляхів формування і розвитку толерантності у підростаючого покоління може стати створення інклюзивних загальноосвітніх навчальних закладів.

Формуючі учнівський колектив в інклюзивному навчальному закладі, слід звертати увагу на те, що основною проблемою стає розвиток толерантності у здорових дітей по відношенню до дітей з обмеженими можливостями. Проблема толерантності одна з найгостріших не лише в школі, але і в суспільстві в цілому. Процес формування і розвитку толерантності необхідно починати з перших днів навчання дитини у школі, задля того, щоб поступово ідеї взаємопорозуміння стали твердими переконаннями.

Аналіз досліджень і публікацій. Для початкової школи проблема виховання толерантності є однією з найактуальніших. На цьому життєвому етапі починає формуватися взаємодія між дітьми, які прийшли з різних мікросоціумів, з різним життєвим досвідом і несформованою комунікативною діяльністю. Саме в початковій школі важливо навчити дитину приймати іншого як важливого і цінного, а також критично дивитися на свої вчинки і думки.

Щодо розкриття педагогічного контексту феномена толерантності, вважаємо суттєвим відзначити, що у роботах окремих авторів В. Шалін, І. Бех, В. Калошин, В. Рахматшаєва, Л. Завірюха педагогічний контекст феномена толерантності розглядається не тільки як характеристика індивідуальної свідомості, але й як особлива особистісна риса, що може бути в більшому або меншому ступені сформована відповідною педагогічною взаємодією. Відтак, слід відзначити, що «толерантність», будучи особливістю свідомості чи особистісною рисою, не притаманна людині спочатку і може ніколи не з'явитися, якщо вона не буде спеціально вихована, сформована. А. Асмолов наголошує, що толерантності необхідно вчитись, досягаючи у власному розвитку мети розуміння й прийняття себе та інших [1, с. 39-64].

У своїх поглядах В. Маралов, В. Сітаров виділяють таке поняття, як «педагогіка ненасилля», яка є складовою педагогіки толерантності. Педагогіка ненасильства – це рух прогресивних педагогів, які виступають проти різних форм примусу, приниження людської гідності, це реалізація нових ідей у навчанні й вихованні, які мають за мету формування творчої, активної особистості, яка буде своє життя на основі довір'я і терпимості.

Як конкретні завдання педагогіки не насилля виступають два взаємопов'язаних блоки:

- завдання, які пов'язані з вихованням у підростаючого покоління миролюбства, духу ненасилля;
- завдання, які пов'язані з гуманізацією процесу навчання та виховання, взаємодії дорослих та дітей.

Основоположники напряму В. Маралов, В. Сітаров наголошують на головному: без толерантності, справедливості, гуманізму насильство саме по собі не зникне. За це слід боротися найрішучішими, але гуманними засобами [4, с. 74-85].

Метою даної статті є розкриття шляхів і засобів формування толерантності у молодших школярів інклюзивного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Толерантність знаходить своє відображення в двох основних сферах: на психологічному рівні – як внутрішня установка по відношенню до особистості і колективу, і на політичному рівні – як дія чинене по засобам законодавства і традицій суспільства. Толерантність формується через виховання, інформування та особистий життєвий досвід. Як дію толерантність – це активна життєва позиція самообмеження і добровільну згоду на взаємотерпимість по відношенню до інших. Ми вважаємо, що формування толерантності особливо важливо в молодшому шкільному віці для отримання для отримання позитивного досвіду спілкування з ровесниками і повагою до них, але найважливішою вона є в спілкуванні з дітьми з особливими потребами. Одним з найважливіших умов формування толерантності є інклюзивна освіта.

Ключовим принципом, який лежить в основі інклюзивного підходу, полягає в тому, що школи повинні бути відкриті для всіх дітей незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних або інших особливостей. До цих категорій належать діти з проблемами розвитку та обдаровані діти, безпритульні і працюючі діти, які належать до мовних, етнічних чи культурним меншин. Школам необхідно знаходити шляхи, які б забезпечували успішне навчання дітей, включаючи дітей, які мають фізично або розумові відхилення. Мета інклюзивної школи – дати всім учням можливість найбільш повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію і турботу один про одного як членів колективу. Завданням інклюзивної школи є не тільки створення умов для розвитку аномальних дітей серед здорового середовища ровесників і формування толерантного ставлення батьків, вчителів та учнів до дітей з обмеженими можливостями, але й досягнення повної освітньої інтеграції, що незмінно веде до прогресу. [3, с. 39-45].

На думку Л.С. Виготського дитина з дефектом може досягти того ж що і здоровий, але іншим способом. Тобто компенсація – це процес відшкодування недорозвинених або пошкоджених функцій шляхом використання збережених або перебудови частково порушених функцій. Вивчення можливості розвитку дитини з особливими потребами, Л.С. Виготський розглядає компенсацію, як один з принципів, який визначає своєрідність і основні закономірності цього розвитку. У дитини з особливими потребами процеси компенсації спрямоване не на пряме виправлення дефекту, що найчастіше неможливо, а на подолання труднощів, створених дефектом. [2, с. 12].

Навчання в інклюзивних класах корисно і для дітей без дефектів. Вони з раннього віку починають розуміти, з якими труднощами стикаються люди з обмеженими можливостями, стають чутливими до потреб інших, толерантно сприймають людські відмінності.

На нашу думку, одним із напрямків вирішення цього питання може стати організація якісної взаємодії між дітьми та молодими людьми з обмеженими фізичними можливостями та їхніми однолітками. Така взаємодія має три позитивні

аспекти. Перший аспект полягає в тому, що діти-інваліди від спілкування з однолітками отримують колосальний досвід взаємин з навколишнім середовищем, можливість розширити свій кругозір і соціалізуватися в суспільстві. Спілкуючись, діти та молодь з фізичними обмеженнями більше дізнаються про світ «здорових» людей. У них виникає бажання жити максимально повноцінним життям, отримувати не тільки середню освіту, але і закінчувати вузи, захищати дисертації, знаходити роботу, створювати сім'ю. З'являється мета досягти певних результатів у житті і реалізувати себе як особистості, хоча б наскільки це можливо в їх положенні.

Важливістю другого аспекту є те, що «здоровим дітям» спілкування з дітьми з інвалідністю допомагає ставати гуманнішими, милосердними і терпимими один до одного, терпимо сприймати людські відмінності. Вони стають чутливими до потреб інших, вчаться підтримувати один одного. Така взаємодія дає можливість дитині самореалізуватися, відчувати радість від того, що він може бути корисним і реально допомагати іншим, робити цей світ добрішим і гуманнішим. Приклад дітей з фізичними обмеженнями вчить інших «здорових» дітей цінувати життя і здоров'я, за мужністю ставитися до всіх випробувань і труднощів у житті. Така взаємодія вирішує проблему зайнятості вільного часу сучасної молоді. Замість того, щоб безцільно бродити по вулицях, вживати наркотики, алкогольні напої, палити, молодь має можливість зайняти свій вільний час суспільно-корисною працею, полягає в допомозі іншим, в цікавому проведенні часу, пристрої ігор, нових знайомствах і щирих друзів.

Значення третього аспекту визначається загальновідомим фактом, що суспільство не завжди толерантно, з розумінням ставиться до людей з фізичними обмеженнями. Досить часто основною причиною цього є недостатність інформації про людей з інвалідністю, просто незнання як себе потрібно правильно вести. Тому «здорові» діти, які отримали досвід спілкування з людьми з обмеженими фізичними можливостями, мають вміння та навички надання необхідної допомоги інвалідам, знають етикет поведінки з такими людьми - можуть передати цей досвід свого оточення, друзям, одноліткам, що сприятиме кращому сприйняттю суспільством людей з інвалідністю, а відповідно їх легкій інтеграції.

Отже, можна зробити висновок, що організація взаємодії між «здоровими дітьми» та дітьми з обмеженими можливостями досить необхідна, вона дозволяє вирішити проблему дефіциту спілкування дітей-інвалідів та їх не прагнення розширити коло своїх знайомих, а також навчить «здорових» дітей основам толерантних відношень до інших, сформує терпимість, милосердя і гуманність.

У структурі толерантності, як психосоціальної характеристики особистості в цілому можна виділити три компоненти: когнітивний - поняття про толерантність, процеси, що характеризуються толерантною спрямованістю; емоційний - емоційно-ціннісне ставлення до людей, чужої думки, взаємин, почуттів; діяльнісний - загальна спрямованість діяльності людини стосовно об'єктів і явищ соціального значення, побудова шляхів досягнення життєвих планів.

Ці компоненти між собою знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Ми пропонуємо низку заходів направлених на розвиток толерантності учнів молодших класів у інклюзивному навчальному закладі. Починати заняття необхідно з актуалізації опорних знань учнів, а саме у вигляді мозкового штурму, визначивши відповіді на питання, що таке інвалідність, і які види інвалідності можна назвати. Після чого слід провести інформаційне повідомлення з наведених вище питань. Наступні заходи, а саме вправи «Закрий очі» і вправа «Кораблі та острова» мають допомогти дітям відчувати складнощі які мають особи з обмеженими можливостями, а також сприятиме встановленню позитивної і доброзичливої атмосфери в класі. Таким чином можна сказати, що учні зрозуміли, як важко людям з вадами зору і такі люди часто зустрічаються в реальному житті. Після цього необхідно провести бесіду про те, як же необхідно поводитися з людьми, які мають вади зору, для визначення даного питання нами було запропоновано завдання в групах «Як я можу грати з дітьми, які мають вади зору?». Таку задачу діти можуть зрозуміти не відразу, для полегшення завдання можна запропонувати кілька варіантів, прикладів, що б діти почали мислити і згадувати відомі їм ігрові технології і різні вправи, які вони могли б запропонувати використовувати в даній ситуації. Можна стверджувати, що учні, переживши на собі ті незручності, з якими стикаються люди з вадами зору, переоцінили своє ставлення до таких людей, тому що зрозуміли наскільки це не зручно і бажання допомогти їм. Але мета такого заняття полягає у засвоєнні знань про поняття інвалідності і звичайно ж її видів. Такі заняття слід провести надаючи інформацію про всі види інвалідності та складнощі що виникають у осіб що мають їх.

Наступні зустрічі проводяться у вигляді уроків толерантності «Разом ми здолаємо будь-які труднощі!». Ці заходи спрямовано на формування когнітивного і діяльнісного компонентів, мета якого полягала в навчанні дітей бути терплячими, формувати навички толерантного ставлення до людей з фізичними обмеженнями.

Не менш важливим є проведення профілактично-просвітницької роботи з батьками у вигляді батьківських зборів на тему: «Толерантне ставлення до людей з особливими потребами». Даний захід необхідно провести з метою висвітлення проблеми інвалідності і неприйняття людей в суспільстві; сформулювати позитивне і толерантне ставлення до людей з особливими потребами; залучати до співпраці з формування толерантності молодших школярів по відношенню до сімей що виховують дитину з інвалідністю, оскільки сім'я є провідним чинником соціалізації особистості та вплив сім'ї має безпосередній вплив на особистість.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що організація взаємодії між «здоровими дітьми» та дітьми з обмеженими можливостями досить необхідна, вона дає змогу вирішити проблему дефіциту спілкування дітей-інвалідів і їхнє прагнення розширити круг свої знайомих, а також навчить «здорових» дітей основам толерантного ставлення до інших, сформує терпимість, милосердя та гуманність. Цим самим поступово зміниться ставлення суспільства до людей з інвалідністю і полегшить входження таких людей у соціум.

Резюме. Перед сучасною Україною постає необхідність вирішення проблеми толерантності пов'язаної з тим, що сьогодні на першому плані висуваються цінності й принципи, взаємоповаги і порозуміння, етики і стратегій ненасильства, ідеї толерантності до інших та їх позиції, цінності, культури, ідея діалогу й порозуміння, пошук взаємоприйнятних компромісів. Гостро необхідне впровадження у навчально-виховний процес освітніх закладів, зокрема початкових класів програм формування толерантності молодших школярів до людей з особливими потребами. Потреба виховання культури толерантності виникає з перших днів навчання. Для початкової школи проблема виховання толерантності є важливою і першоступеневою. Особливого значення виховання культури толерантності набуває в умовах інклюзивної освіти, оскільки допомоги у вирішенні проблем потребують не лише діти з особливими потребами, які виникають внаслідок фізичної недосконалої, а й здорових дітей, які безпосередньо контактують з першими і повинні проявляти толерантність по відношенню до особливостей інших. **Ключові слова:** толерантність, інклюзія, інклюзивна освіта.

Резюме. В современной Украине возникает необходимость решения проблемы толерантности связанной с тем, что сегодня на первый план выдвигаются ценности и принципы, взаимоуважения и взаимопонимания, этики и стратегий ненасилия, идеи толерантности к другим и их позиции, ценности, культуры, идея диалога и взаимопонимания, поиск

взаимоприемлемых компромиссов. Остро необходимо внедрение в учебно-воспитательный процесс образовательных учреждений, в частности в начальных классах, программ формирования толерантности младших школьников к людям с особыми потребностями. Потребность воспитания культуры толерантности возникает с первых дней обучения. Для начальной школы проблема воспитания толерантности является важной и первостепенной. Особое значение воспитания культуры толерантности приобретает в условиях инклюзивного образования, поскольку помощи в решении проблем нуждаются не только дети с особыми потребностями, которые возникают вследствие физического несовершенства, но и здоровых детей, которые непосредственно контактируют с первыми и должны проявлять толерантность по отношению к особенностям других. **Ключевые слова:** толерантность, инклюзия, инклюзивное образование.

Summary. Before modern Ukraine appears to address the issue of tolerance linked to the fact that today the foreground values and principles of mutual respect and understanding, ethics and strategy of nonviolence, tolerance of other ideas and positions, values, culture, the idea of dialogue and mutual understanding, search for mutually acceptable compromises. To educational problems include insufficiently tolerated by society. Acutely necessary to introduce in the educational process educational institutions, including primary school programs fostering tolerance to younger pupils with special needs. The need for education culture of tolerance occurs in the first days of training. For elementary school problem tolerance is very important. Of particular importance education culture of tolerance gets under inclusive education as assistance in resolving problems require not only children with special needs arising from physical imperfections, but healthy children who have direct contact with the first and should show tolerance towards other features. **Keywords:** tolerance, inclusion, inclusive education.

Література

1. Асмолов А.Г., Толерантність: от утопии – к реальности// На пути к толерантному сознанию. – М.: Смысл, 2000. – 255с.
2. Виготський Л. «Основи дифектології». – Спб.: «Лань», 2003. - 33-36 с.
3. Найда Ю.М., Софій Н.З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник / Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., - К.:2007. – с. 128
4. Ситаров В.А., Маралов В.Г. Педагогика и психология ненасилия в образовательном процес-се: Уч. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений./Под ред. В.А. Слесте-нина. – М., 2000. – 216 с., с.148-158